
РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 332.14(472)

doi: 10.15330/apred.1.17.128-143

Родченко В. Б.¹, Рекун Г.П.², Прус Ю. І.³

ПРОСТОРОВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ УМОВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

¹Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
ННІ «Каразінська школа бізнесу»,
кафедра управління та адміністрування,
майдан Свободи, 4, м. Харків,
61022, Україна,
тел.: 057 705 5032,
e-mail: rodchenko@karazin.ua,
ORCID: 0000-0003-0298-4747

²Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
ННІ «Каразінська школа бізнесу»,
кафедра управління та адміністрування,
майдан Свободи, 4, м. Харків,
61022, Україна,
тел.: 057 705 5032,
e-mail: rekun@karazin.ua,
ORCID: 0000-0002-1734-7364

³Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
ННІ «Каразінська школа бізнесу»,
кафедра управління та адміністрування,
майдан Свободи, 4, м. Харків,
61022, Україна,
тел.: 057 705 5032,
e-mail: yuliaprus@karazin.ua,
ORCID: 0000-0003-0320-0131

Анотація. Мета статті полягає в розвитку теоретичних основ та методичних положень трансформації параметрів системи управління просторовим капіталом регіону під впливом глобальних викликів. Проаналізувавши праці провідних науковців та аналітичні матеріали світових дослідницьких центрів, у роботі виокремлено сучасні тенденції розвитку бізнес-структур, обумовлені трансформацією системи управління просторовим капіталом; особливості впливу змін в системі управління просторовим капіталом на процеси реалізації державного врядування та життєдіяльності людини. Серед глобальних викликів трансформації властивостей простору авторами виокремлено цифровізацію, сервісізацію, індустрію 4.0, декарбонізацію економіки. У роботі доведено, що у сукупності саме ці виклики змінюють традиційне розуміння сутності менеджменту як виду управлінської діяльності, що проявляється у переході до концепції напрацювання диференційованих індивідуальних показників ефективності діяльності; перманентного зменшення поляризації між поняттями масове виробництво та якість локальних товарів, робіт, послуг; переходу від масового ринку до мінливого ринку індивідуальних або мікрогруп покупців тощо. Як наслідок, під впливом цих

процесів виникають нові системи виробництва (вікіноміка, нові мережеві кооперативи), нові способи доставки товару (віртуальні примірочні, 3D-друк, електронні книги), нові системи власності (економіка дарування та економіка розподіленого користування, безкоштовні та умовно-безкоштовні товари/послуги); нові системи управління (незалежні ради директорів, мультистейкхолдеризм, відсутність ієрархій, колективне лідерство); нові системи фінансування (краудфандинг та «етичний банкінг»); нові системи організації ринку (механізми співконкуренції).

Ключові слова: декарбонізація економіки, індустрія 4.0, сервісизація, система управління просторовим капіталом, цифровізація.

Rodchenko V. B.¹, Rekun G. P.², Prus Yu. I.³

SPATIAL FACTORS OF FORMATION OF CONDITIONS OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

¹V. N. Karazin Kharkiv National University, Karazin Business School,
Department of Management and Administration,
Svobody Sq., 4, Kharkiv,
61022, Ukraine,
tel.: 057 705 5032,
e-mail: rodchenko@karazin.ua,
ORCID: 0000-0003-0298-4747

²V. N. Karazin Kharkiv National University, Karazin Business School,
Department of Management and Administration,
Svobody Sq., 4, Kharkiv,
61022, Ukraine,
tel.: 057 705 5032,
e-mail: rekun@karazin.ua,
ORCID: 0000-0002-1734-7364

³V. N. Karazin Kharkiv National University, Karazin Business School,
Department of Management and Administration,
Svobody Sq., 4, Kharkiv,
61022, Ukraine,
tel.: 057 705 5032,
e-mail: yuliaprus@karazin.ua,
ORCID: 0000-0003-0320-0131

Abstract. The purpose of the article is to develop the theoretical foundations and methodical provisions for the parameters' transformation of the spatial capital management system in the region under the influence of global challenges. After analyzing the works of leading scientists and analytical materials of world research centers, the work highlights the current trends in business structures due to the transformation of the spatial capital management system; features of the impact of changes in the spatial capital management system on the processes of implementation of public administration and human life. Maturity of different industries from the standpoint of the level of digital transformations is investigated. Among the global challenges of the transformation of the properties of space, the authors singled out digitalization, servicing, Industry 4.0, and the decarbonization of the economy. The paper proves that together these challenges change the traditional understanding of the essence of management as a type of management activity, which is manifested in the transition to the concept of developing differentiated individual performance indicators; permanent reduction of polarization between the concepts of mass production and quality of local goods, works, services; transition from

the mass market to the changing market of individual or microgroups of buyers, etc. As a result, under the influence of these processes there are new production systems (wikinomics, new network cooperatives), new methods of delivery of goods (virtual fitting, 3D printing, e-books), new property systems (economics of gift and economics of distributed use, free goods / services); new management systems (independent boards of directors, multistakeholderism, lack of hierarchies, collective leadership); new financing systems (crowdfunding and “ethical banking”); new systems of market organization (mechanisms of co-competition).

Key words: decarbonization of the economy, industry 4.0, servicing, spatial capital management system, digitalization.

Вступ. Сучасні виклики, пов’язані з необхідністю переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів, є визначальним при формуванні регіональної політики. Створенню умов для реалізації нових форм та методів розвитку економіки регіону сприяє політика стимулювання точок зростання, яка забезпечують формування зон випереджаючого економічного розвитку. На якість економічного простору регіону впливають економічні процеси, які сприяють його раціональній територіальній організації, зв’язаність, підвищення щільності та рівномірність розміщення чинників виробництва.

Аналіз розвитку регіонів України показує, що в результаті трансформації економічного простору виникають серйозні відмінності в темпах зростання між регіонами. Просторова нерівномірність виражається в концентрації економічної активності в агломераціях та відставанні в розвитку периферійних регіонів, загостренню системних ризиків, у т.ч. щодо виконання соціальних зобов’язань держави. У таких умовах набувають актуальності питання, як регіони повинні позиціонувати себе у ситуації просторової трансформації, як враховувати її наслідки та продукувати відповідні стратегічні рішення.

Теоретичною базою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені проблематиці формування економічного простору на національному та регіональному рівнях і визначенню його системоутворюючої функції.

Основоположниками теорії економічного простору є У. Айзард, Н. Баранський, А. Вебер, А. Гранберг, П. Кругман, Й. Тюнен, П. Хаггер та інші автори. Особливості формування економічного простору на регіональному рівні розглядаються в роботах А. Гречко, А. Прокопюк, В. Пилипів, Ю. Стадницького, Д. Стеценка, І. Сторонянської, В. Чужикова, Л. Шевчука та інших. Ґрунтовні наукові праці з питань державного регулювання, інституціоналізації та дії ключових механізмів економічного зростання, що є невід’ємною компонентою процесів управління економічним простором регіону, належать таким авторитетним вітчизняним дослідникам, як О. Амоша, В. Геєць, А. Гриценко, І. Єгоров, М. Зверяков, С. Шумська.

Вказані праці містять ряд цінних і важливих думок як загального, так і часткового характеру, однак у той же час у них не повною мірою висвітлені питання трансформації якісних параметрів економічного простору, що й обумовлює актуальність обраної проблематики дослідження.

Постановка завдання. Протягом тривалого періоду регіональна наука переважно вирішувала питання про раціональне розміщення виробничих сил та досягнення максимальної ефективності від індустріальної політики, що реалізується. Сьогодні стає очевидним необхідність переведення акцентів з питань розміщення виробничих сил у масштабах територіальних утворень різних рівнів у бік виявлення шляхів збалансованого просторово-економічного розвитку. У зв’язку з цим, мета роботи полягає в розвитку теоретичних основ та методичних положень трансформації параметрів системи управління просторовим капіталом регіону під впливом глобальних викликів.

Результати. Зміна технологічних укладів, а відповідно й існуючої парадигми управління, передбачає трансформацію умов формування та розвитку просторового капіталу. Під впливом стрімкого розповсюдження процесів цифровізації, які супроводжуються стиранням географічних та фізичних кордонів, змінюються форми локалізації та функціонування осередків просторово-економічного розвитку, прослідковуються процеси взаємовпливу просторового капіталу окремих територій на їх розвиток.

Цифрові трансформації за рахунок включення в єдиний інформаційний простір усіх виробничих ланцюгів сприяють забезпеченню збалансованого просторово-економічного розвитку у масштабах певних територіальних утворень. Залежно від методів оцінки [5] розмір цифрової економіки коливається від 4,5 до 15,5 % світового ВВП. Однак вплив цифровізації на розвиток просторового капіталу є неоднозначним: з одного боку, відбувається розвиток економіки на новому рівні взаємодії всіх її елементів, з іншого – трансформується існуюча система виробництва і розподілу благ.

Крім того, позитивний ефект від цифрових трансформацій просторово-економічного розвитку розподіляється нерівномірно. Дослідження Світового банку показують, що не всі стейкхолдери отримують рівні вигоди з поширення інтернету. Особливо в умовах, коли більше половини населення світу має лише обмежений доступ до інтернету чи не має його зовсім, зростає нерівність як між країнами, так і серед груп стейкхолдерів (населення, бізнес, влада) всередині країни, що призводить до виникнення протиріч розвитку просторового капіталу, зумовлених змінами в системі управління ним через посилення ролі мережевих інституцій у функціонуванні суспільства, прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем, зміну технологічного укладу, вплив «інформаційного вибуху», трансформацію компетентнісних моделей людських ресурсів.

За останні декілька років завдяки експоненціальному зростанню інформаційних технологій цифрова революція вплинула практично на всі бізнесові структури. Цифрові трансформації змінюють умови функціонування просторового капіталу. По всьому світу з неймовірною швидкістю виникають нові компанії, оскільки цифровізація не має кордонів та змінює порядок розподілу прибутку [4]. Зазнають суттєвих змін традиційні моделі функціонування економіки, зумовлені просторовими обмеженнями при реалізації виробничих транзакцій. У цифрову епоху кордони між галузями стираються.

У порівнянні з початком попереднього століття, коли «флагманом» світової економіки були машинобудівельні, металургічні, нафтові та гірничодобувні сектори, принципово змінився галузевий склад корпоративних лідерів. Рейтинг ринкової капіталізації у 2017 році [9] очолили ІТ-компанії, які стали драйверами світового економічного зростання: Apple (ринкова капіталізація – 618 млрд дол. США), Google (ринкова капіталізація – 532 млрд дол. США), Microsoft (ринкова капіталізація – 483 млрд дол. США).

Сучасні тенденції розвитку бізнес-структур, обумовлені трансформацією системи управління просторовим капіталом, узагальнено в табл. 1. Розглянемо детальніше деякі з них.

Під впливом цифрових трансформацій спостерігаються фундаментальні зміни засобів конкуренції. Основним критерієм диференціації на ринку виступає не краща якість чи більш низькі ціни, а більш удосконалена бізнес-модель. Це особливо ускладнює ситуацію для вже сформованих локальних форм організації просторового капіталу, які десятиріччями орієнтувалися на застосування традиційних засобів забезпечення конкурентоспроможності. Крім того, новим економічним ресурсом, необхідним для створення вартості та отримання вигод, стали дані. Здатність

контролювати дані має стратегічно важливе значення, оскільки це дозволяє перетворювати їх у «цифровий інтелект». За даними дослідження компанії «McKinsey» [9], останні декілька років світові потоки даних сприяли світовому економічному зростанню більшою мірою, ніж класична торгівля товарами.

Таблиця 1

Сучасні тенденції розвитку бізнес-структур, обумовлені трансформацією системи управління просторовим капіталом

Table 1

Current trends in the development of business structures due to the transformation of the spatial capital management system

Виклики, що зумовлюють зміни в системі управління просторовим капіталом	Сучасні тенденції розвитку бізнес-структур
Посилення ролі мережевих інституцій у функціонуванні суспільства	<ul style="list-style-type: none"> – доступність до віддалених ринків – «ефект смерті відстаней»; – зростання ролі індивідуальних конкурентних переваг; – зростання ролі глобальних ланцюгів створення вартості
Прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем	<ul style="list-style-type: none"> – зниження конкурентоспроможності великих бізнес-структур, стрімкий розвиток малого та середнього підприємства; – скорочення життєвого циклу продукції/технологій, прискорене моральне старіння обладнання
Зміна технологічного укладу	<ul style="list-style-type: none"> – зміна форм організації трудових відносин, масове використання аутсорсингу, краудсорсингу, аутстафінгу, фрилансу; – перехід від економіки володіння до економіки дарування та спільного користування; – орієнтація на поточне обслуговування – створення продукту, виходячи із побажань кожного окремого клієнта
Вплив «інформаційного вибуху»	<ul style="list-style-type: none"> – зміна культури цифрової поведінки підприємства та вимог до інформаційної безпеки бізнесу; – перехід бізнесу у віртуальний простір
Трансформація компетентнісних моделей людських ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – зростання потреби у багатофункціональних працівниках з гнучким кваліфікаційним потенціалом; – дефіцит кадрів; – ускладнення контролю за конкурентними перевагами бізнесу, оскільки персонал стає носієм конкурентних переваг компанії

Джерело: складено авторами.

Дослідження компанії KPMG [10] показують, що на сьогоднішній день майже 44 % компаній у світі реалізують стратегію цифрового розвитку. Між галузями існують відмінності, оскільки цифровізація швидше просувається у насичених контентом

сферах бізнесу зі спрощеними активами, таких як музика та кіно (рис. 1). Залежно від того, які види економічної діяльності розвинені у масштабах певної території, процеси просторово-економічного розвитку в них орієнтовані на капсуляцію, оскільки розвиток просторового капіталу обмежується кордонами певного територіального утворення (на таких територіях, як правило, розвиваються види економічної діяльності на стадіях знайомства з цифровими технологіями чи початку цифровізації); інтегрування, оскільки на розвиток просторового капіталу певної території опосередковано впливають умови просторово-економічного розвитку інших територіальних утворень через функціонування галузевих бізнес-мереж чи ланцюгів вартості (на таких територіях переважають види економічної діяльності на стадії цифрової інтеграції та ті, які вже активно працюють у цифровому форматі).

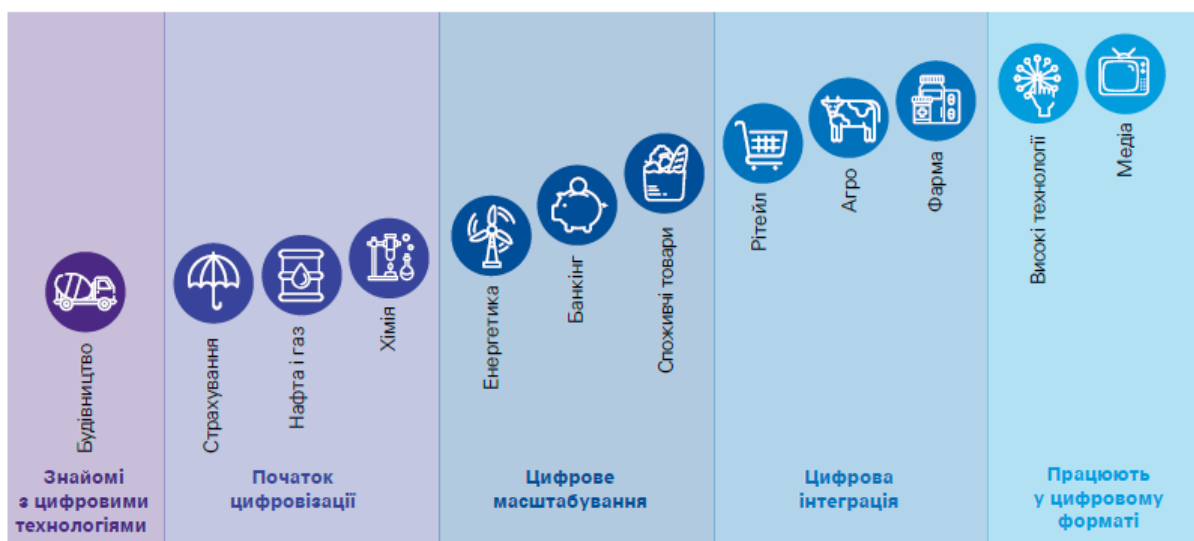

Рис. 1. Зрілість різних галузей з позиції рівня цифрових трансформацій [10]
Fig. 1. Maturity of different industries from the standpoint of the level of digital transformations [10]

При плануванні просторово-економічного розвитку на локальному рівні варто враховувати стратегічні зміни в управлінні підприємницькими структурами, які пов'язані з розширенням можливостей щодо поставки та торгівлі товарами власного виробництва. Це, в першу чергу, пов'язано з появою інтернет-майданчиків, завдяки яким інформація про підприємство та продукцію, яке воно виробляє, стає широко відомою у будь-якій точці світу, що сприяє розвитку місцевих брендів та включеності місцевих виробників у ринки територіальних утворень вищих рівнів.

Дослідження Массачусетського університету показали, що з 30 світових брендів з найбільшою сумарною ринковою вартістю 14 найбільших застосовували майданчикові стратегії [12]. Застосування майданчикового методу з глибоким пізнанням клієнтських запитів робить ринок більш прозорим та стійким.

Викликає інтерес і трансформація просторових економічних систем з позиції інноваційного розвитку. Впровадження нових форм функціонування виробництва, які виникають під впливом цифрової трансформації, сприяє підвищенню статусу території, формуванню нових відносин на рівні локальних територіальних утворень. Як приклад можна навести тенденцію до розповсюдження кастомізації [1], що передбачає перехід від масового до індивідуального виробництва з урахуванням преференцій у запитах користувачів, умов інтернет-трафіку та культурних особливостей. Це забезпечує

конкурентну перевагу розвитку бізнесу за рахунок створення більш високої доданої вартості, а відповідно й формує додаткові резерви для підвищення комфортності простору.

Цифрові технології, економлячи трансакційні витрати, формують новий потенціал, а разом з тим і нові запити та вимоги до ринку, прискорюють ведення бізнесу та виробництва. Як наслідок, скорочується життєвий цикл не тільки товарів, але й компаній. Так, у рейтингу Standard&Poog 500 термін функціонування великих корпорацій скоротився з 60 до 18 років.

Однією з можливостей подолання розривів за рівнем просторово-економічного розвитку територій в епоху цифровізації стає формування нових організаційних структур бізнесу – системи блоків (блокчейн), зміна форм організації трудових відносин (масове використання аутсорсингу, краудсорсингу, аутстафінгу, фрилансу). Їх основною перевагою є децентралізованість, завдяки якій платежі переміщуються у глобальному просторі миттєво та прозоро, тому немає потреби у відкритті безлічі офісів та створенні юридичної особи з усіма властивими їй адміністративними витратами.

Принцип глобальної децентралізації прискорює стирання кордонів між країнами та з розповсюдженням блокчейну прогнозує появу великої кількості мультинаціональних компаній. Тобто децентралізована глобальна компанія існує поза юрисдикцією певної країни. Для бізнесу – це велика економія на внутрішньофірмових трансакціях, однак для держави – проблема з оподаткуванням та регулюванням.

Залучення мешканців локальних територіальних утворень до працевлаштування у таких структурах сприятиме їх утриманню на місцях за рахунок забезпечення працевлаштування у віртуальному просторі, підвищенню платоспроможності населення та, як наслідок, формуванню комфортного життєвого простору, розвитку суміжних видів економічної діяльності у реальному просторі. Однак можливості населення різних територіальних утворень щодо працевлаштування в інтернет-просторі є обмеженими, що обумовлено цифровим розривом. В Україні мешкає близько 6,3 млн громадян (15 % від загального населення) [3], які не охоплені мережами жодного з операторів інтернет-послуг.

Крім того, в умовах цифровізації відбувається трансформація компетентнісних моделей людських ресурсів: важливим чинником стає формування креативного капіталу [2], володіння яким приносить потік надприбутку при реалізації креативних ідей.

Розвиток горизонтальних зв'язків бізнес-структур з представниками інших груп стейкхолдерів просторово-економічного розвитку (населення, влада, наукові установи) дає можливість ефективно обмінюватися досвідом, розвивати спільні інноваційні цифрові рішення, продукти та стандарти, адаптувати освітні програми та розвивати навички застосування цифрових технологій.

Реалізація ключових завдань просторово-економічного розвитку країни безпосередньо пов'язана з успішним впровадженням цифрових технологій в управлінські, соціальні та бізнес-процеси. Однак ці цілі не можуть бути досягнуті без цифровізації сфери державного управління. Як зазначено у рекомендаціях Ради ОЕСР з розробки стратегії цифрового уряду, феномен цифрової трансформації у державному управлінні розглядається як перехід від використання технологій для підтримки процесів в органах влади до використання технологій для формування результатів державного управління [11]. У таких умовах стає можливим формування повноцінної системи, яка складається з державних органів, бізнес-структур, громадян та організацій, у якій цифровий уряд виступає з'єднувальною ланкою, що забезпечує взаємодію між вказаними елементами.

Через незавершеність цілої низки завдань реформ, які проводилися раніше (адміністративна реформа, реформа місцевого самоврядування та децентралізації влади, бюджетного сектору тощо), існуючі негативні управлінські практики в Україні обмежують можливості для впровадження сучасних цифрових технологій, серед яких доречно відмітити:

- розбалансованість системи розподілу державних повноважень, організаційної структури державних органів та взаємодій між ними;
- неефективність бюджетних витрат на утримання державного апарату та виконання функцій;
- недостатній рівень продуктивності праці в органах виконавчої влади, який компенсується надлишковою кількістю працівників;
- низький рівень автоматизації та цифровізації державних послуг через слабку мотивацію урядових установ (відсутність повного розуміння потенційної вигоди від тотальної цифровізації) та низький рівень їх цифрової грамотності.

За даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, індекс розвитку е-уряду в Україні за період 2014–2016 років значно покращився, що дозволило зайняти 62 позицію у світовому рейтингу та потрапити до групи країн з високим рівнем розвитку електронного урядування. У 2018 році також зафіксовано зростання значення цього індексу для України, однак водночас спостерігається тенденція до падіння рейтингу України (82 місце) [7], оскільки протягом 2016–2018 років багато країн з групи середнього рівня розвитку е-уряду перейшли на вищий і витіснили нашу країну з рейтингу на нижчі позиції. За 2016–2018 роки в Україні відбулося зростання й індексу електронної участі громадян з 0,608 до 0,6854 [8], що відповідає 75 позиції у рейтингу серед 193 країн (група країн з високим рівнем е-участі).

Впровадження та розвиток електронного уряду дозволяє суттєво підвищити рівень прозорості та відкритості органів публічної влади, що підтверджують показники якості державного управління в Україні, розраховані Світовим банком [14], а також рівень залученості громадян у демократичні ініціативи. Зміна підходів до управління просторово-економічним розвитком в умовах цифрових трансформацій змінює й роль влади у забезпеченні сталості цих процесів (табл. 2).

Під впливом цифровізації відбувається процес трансформації просторового капіталу, але повністю перевести життєдіяльність людини у цифровий простір неможливо. Саме тому не втрачають своєї актуальності питання щодо задоволення інтересів кожної людини, створення умов для її повноцінного розвитку, формування безпечного та комфортного середовища незалежно від місця проживання чи перебування, що безпосередньо пов'язано з ефективним використанням сучасних інструментів управління територіями. Розвиток широкосмугових мереж, який забезпечує доступ до джерел знань та інформації, є одним з ключових чинників при створенні «розумних громад», які спроможні суттєво покращити умови функціонування просторового капіталу. ІКТ дозволяють місцевій владі на пряму взаємодіяти зі спільнотами та інфраструктурою, а відповідно відстежувати, як громада розвивається, які засоби дозволяють покращити якість життя. За рахунок використання датчиків, інтегрованих у режимі реального часу, накопичені дані від місцевих мешканців та пристроїв обробляються та аналізуються. Зібрана інформація є інструментом вирішення проблем неефективності.

Особливості впливу змін в системі управління просторовим капіталом на процеси реалізації державного врядування

Table 2

Features of the impact of changes in the spatial capital management system on the implementation of public administration

Виклики, що зумовлюють зміни в системі управління просторовим капіталом	Сучасні тенденції розвитку державного врядування
Посилення ролі мережевих інституцій у функціонуванні суспільства	<ul style="list-style-type: none"> – монетизація бренду території; – зростання вимог до якості та комфортності простору життєдіяльності
Прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність класичних моделей регулювання сталого економічного розвитку; – посилення ролі влади в активізації інноваційного розвитку територій
Зміна технологічного укладу	<ul style="list-style-type: none"> – активне залучення населення до процесів управління територіями (інклюзивне врядування); – впровадження технологій е-врядування, поширення практик прямої демократії
Вплив «інформаційного вибуху»	<ul style="list-style-type: none"> – ускладнення процесу управління суспільством та прогнозування його розвитку, зростання ролі багаторівневості управління та селективності управлінських впливів; – зростання глобальних кібернетичних ризиків; – зростання ролі Big Data у прийнятті державних управлінських рішень

Джерело: складено авторами.

Однак за таких умов серйозну стурбованість викликає можливість встановлення загального контролю над мешканцями за допомогою цифрових технологій, коли з'являються можливості відстежувати кожен крок, кожне слово людини, а в подальшому – і її думки. Так, у Китаї усі дані потрапляють в єдину систему, на основі яких мешканцям присвоюється рейтинг, відповідно до якого мешканець отримує можливість користуватися пільгами (у випадку високого індивідуального рейтингу) [5] або його громадянські, соціальні та економічні права частково обмежуються (у випадку низького соціального рейтингу) [5], залежно від місця у рейтингу.

Цифрові трансформації також виступають інструментом забезпечення включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку, суттєво полегшуючи комунікації між ключовими стейкхолдерами. Наприклад, форуми та спільноти у якості підтримки першого рівня полегшують нові рівні масштабної взаємодії між компаніями та клієнтом. Відповідно, щоб покращити якість портфельних рішень, легше познайомитися з клієнтами та їх конкретними потребами, навіть на глобальних ринках. Крім того, завдяки цифровізації мешканці отримують можливість за декілька секунд без посередників орендувати житло, автомобіль, отримати дистанційне медичне обслуговування й будь-який освітній контент. У близькому майбутньому вся взаємодія громадян із державою відбуватиметься через електронний кабінет, у тому числі голосування й участь у референдумах [3]. Спеціальні цифрові

платформи дають змогу й представникам бізнесу взаємодіяти один з одним, оминаючи архаїчні процедури паперового узгодження, підписувати контракти за допомогою смартфонів та цифрового електронного підпису. Поступово оцифровуються усі супровідні бізнес-операції: підписання договорів, гарантії, митні оформлення, логістика тощо.

При здійсненні цифровізації за усіма значимими масовими державними послугами, що запитуються, повинен бути упроваджений електронний реєстр на всіх етапах їх надання. За таких умов відбудеться проактивне надання послуги за фактом настання події, а не за фактом надходження заяви. Крім того, держава передбачатиме потреби своїх громадян в отриманні послуг, максимально вивільняючи час для продуктивної праці і стимулювання економічно активної поведінки. Це також сприятиме підвищенню рівня довіри до органів влади та забезпеченню ефективності формування сприятливого клімату для ведення бізнесу на рівні локальних територіальних утворень за рахунок відкритості законодавчих ініціатив, що приймаються.

Кардинальна зміна практик соціалізації, ідентифікації, комунікації в епоху цифрової економіки безпосередньо впливає на людину як ключового суб'єкта просторово-економічного розвитку та на зміну традиційних способів його життєдіяльності. На думку фахівців Міжнародної експертної ради, яка функціонує у рамках Даоського форуму, до 2025 року 10 % населення планети будуть використовувати одягу, підключену до мережі інтернет, 10 % окулярів для читання будуть підключені до глобальної мережі, 50 % інтернет-трафіку буде забезпечуватися мобільними додатками (зокрема «розумний дім» та «розумне місто»), 90 % людей будуть мати смартфони та постійний доступ до інтернету; органи людини, автомобілі, будинки, споживчі товари будуть друкуватися на 3D-принтерах [6]. Усе це буде здійснювати суттєвий вплив на повсякденне та ділове життя людини, перерозподіл ринків робочої сили, сприятиме появі принципово нових засобів соціального захисту та якісно нового співвідношення між роботою та відпочинком (табл. 3).

У 2017 році цифрова революція увійшла у вирішальну фазу – до інтернету підключився кожен другий мешканець Землі. За оцінками Глобального інституту «McKinsey», вже в найближчі 20 років до 50 % виробничих операцій у світі можуть бути автоматизовані (сьогодні у світі на виробництві працює 1,8 млн роботів) [9]; за масштабами цей процес можна порівняти з промисловою революцією XVIII–XIX століть, що супроводжувалася вивільненням ряду професій та трансформацією компетентнісних моделей людських ресурсів.

Особливості впливу змін в системі управління просторовим капіталом на процеси життєдіяльності людини

Table 3

Features of the impact of changes in the spatial capital management system on the processes of human life

Актуальні виклики, що зумовлюють зміни в системі управління просторовим капіталом	Особливості трансформації процесів життєдіяльності людини
Посилення ролі мережевих інституцій у функціонуванні суспільства	<ul style="list-style-type: none"> – зміна системи розселення; – зміна моделей суспільної активності населення
Прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення терміну актуальності компетентностей – «інфляція знань»; – фокусування на стартапах та локальних підприємницьких ініціативах
Зміна технологічного укладу	<ul style="list-style-type: none"> – загроза зростання безробіття через масову автоматизацію процесів, використання штучного інтелекту; – перегляд принципів раціонального споживання, розповсюдження розумних та екологічно чистих технологій (smart community)
Вплив «інформаційного вибуху»	<ul style="list-style-type: none"> – щоденне, нерегламентоване за часом спілкування з віртуальним світом, що сприяє втраті здібностей до вільного особистісного спілкування, знецінення традиційних способів комунікацій, послаблення традиційних персональних зв'язків між індивідами; – «цифровий розрив» та асиметричність у доступі до інформації; – вплив комп'ютерних технологій на здоров'я та спосіб життя людини
Трансформація компетентнісних моделей людських ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – зростання ролі soft skills; – необхідність безперервного навчання

Джерело: складено авторами.

Основа просторово-економічного розвитку більшості регіонів України складає промисловість, однак під впливом цифрових трансформацій важливим підґрунтям для розвитку економіки у майбутньому стануть промислові розробки, коли будуть створюватися нові сучасні технології та, найімовірніше, виникнуть нові робочі місця, у той час як промислове виробництво, скоріш за все, зазнає цих ефектів зовсім по-іншому у зв'язку з автоматизацією та втратою робочих місць. Прогнози щодо потенційного впливу процесів цифровізації на ринок праці значно поляризовані та варіюються від оптимістичних очікувань зростання чисельності високооплачуваних робочих місць до доволі песимістичних прогнозів втрати 35–40 % з них (табл. 4).

Вплив технологій на зайнятість населення: експертні оцінки

Table 4

The impact of technology on employment: expert assessments

Організація	Оцінка
Оксфордський університет	47 % працівників в Америці ризикують втратити роботу через автоматизацію
PricewaterhouseCoopers	38 % у США, 30 % у Великій Британії, 21 % у Японії та 35 % робочих місць у Німеччині можуть бути ліквідовані через автоматизацію
McKinsey	З 60 % усіх робочих місць 30 % технічно можуть бути автоматизовані
ОЕСР	У середньому по ОЕСР: 9 % робочих місць – високий ризик. Ризики повної автоматизації невеликі, однак суттєва кількість (від 50 до 70 %) робочих місць можуть бути автоматизовані
Roland Berger	Західна Європа: 8,3 млн робочих місць у промисловості буде втрачено, однак 10 млн буде створено у сфері послуг
Світовий банк	Дві третини робочих місць у країнах, що розвиваються, можуть бути автоматизовані

Джерело: складено авторами.

Ефективною заміною модернізації виробничої основи просторово-економічного розвитку виступає концепція «справедливого переходу», яка передбачає надання підтримки працівникам, зайнятим у видах економічної діяльності, що зазнають суттєвих трансформацій під впливом процесів цифровізації, оскільки такі зміни повинні бути соціально стійкими та справедливими для всіх учасників економічної діяльності, тим самим зменшуючи диференціацію у суспільстві за рівнями доходів.

З розвитком цифровізації зменшується значимість прив'язки людини до простору. Сьогодні розповсюдженою є тенденція, коли люди залишають звичні робочі місця або взагалі не працевлаштовуються в офісі, формуючи групи так званих цифрових кочівників (від англ. digital nomads). Засновник сервісу «Nomad List» Пітер Левелс переконаний, що до 2035 року у світі 1 млрд людей буде працювати дистанційно на постійній основі, що сприятиме розповсюдженню ідей свободи особистості та глобалізації, становить загрозу для держави як апарату, який прагне перевести світ на осілий спосіб життя.

Фахівці американської консалтингової компанії «Board of Innovation» [13] пов'язують зміни у традиційному способі життя суспільства, обумовлені вимушеною ізоляцією під час пандемії коронавірусу (віддалене працевлаштування, зміна балансу між роботою та особистим життям, обмеження у соціальних контактах), з виникненням нової концепції світобудови «економіки мінімального контакту» (low touch economy), ключовими характеристиками якої є уповільнення попиту, формування нових страхів та побоювань, ескапізм споживачів. Економіка мінімального контакту вимагає нових логістичних рішень, нових засобів зв'язку та комунікації. Лиш ті території, які зможуть розвивати та модернізувати ці сегменти, будуть спроможними забезпечити включеність мешканців та підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку.

Серед можливих нововведень, пов'язаних з цифровими трансформаціями, деякі дослідники [9] зазнають перехід на чотириденний робочий тиждень, що стає предметом масових дискусій у суспільстві. Побоювання супротивників цього нововведення пов'язані з імовірним скороченням доходів, що критично, перш за все, для найбідніших

та вразливих верств населення (пенсіонерів, мешканців депресивних територій). Прихильники скорочення робочого тижня, навпаки, розраховують більш продуктивно використовувати вивільнений час, тим самим відновлюючи баланс між роботою, відпочинком та особистим життям.

Під впливом глобалізаційних процесів у сучасному світі цифрові технології розповсюджуються миттєво, сьогодні вже функціонують цілі індустрії, пов'язані з цим явищем, які вимагають детального експертного аналізу (розвиток IoT, управління великими даними, когнітивні технології, розвиток ринку віртуальних валют, віртуальна та доповнена реальність, передові технології виробництва та 3D-друк, робототехніка та автономний транспорт тощо). Ці аспекти безпосередньо впливають не лише на ключових стейкхолдерів просторово-економічного розвитку (бізнес, населення, влада), але й змінюють традиційне розуміння менеджменту як виду управлінської діяльності (рис. 2).

У зв'язку з цим, нова епоха висуває нові вимоги до компетенцій сучасної людини. Ключовими якостями особистості стає нелінійне мислення та сприйняття часу (майбутнє у минулому, минуле у майбутньому), навички роботи з різними платформами, форматами та великими потоками інформації. Також зростає значимість soft skills (здатність аналізувати причини та наслідки, здатність працювати з людьми, відкритість мислення). Сьогодні людина знову виходить на перший план, людина індивідуалізованих рішень, а не людина масової праці, як це було раніше.

В умовах постійної турбулентності стає неможливим отримати освіту один раз на все життя, необхідно постійно примножувати свої знання, вміння та знаходити нестандартні рішення, бути постійно готовим до ризиків та приймати миттєві рішення в умовах багатозадачності. Необхідні великі інвестиції для розвитку освіти, орієнтовані не лише на процес навчання, але й навчання методам організації такого процесу, а також забезпечення всеохоплюючого доступу до освітніх послуг протягом всього життя. Залежно від правильного вибору механізмів впровадження цифрової трансформації, для одних це прогрес, для інших – небезпечні тенденції. Процеси цифровізації просторово-економічного розвитку повинні носити інклюзивний характер.

Підсумовуючи зазначене, доречно підкреслити, що стрімке розповсюдження цифрових технологій змінює більшість видів економічної та соціальної діяльності, що проявляється у трансформації умов функціонування просторового капіталу, порядку розподілу прибутку, традиційних моделей просторової організації економіки, скороченні робочих місць в одних секторах та створенні нових можливостей в інших у масових масштабах. Актуальними стають нові тенденції: просторова віртуалізація, кастомізоване виробництво, формування «розумних громад».

Основні тенденції впливу цифрових трансформацій на розвиток просторового капіталу зводяться до того, що:

- Цифровізація дозволяє проводити комплексні транзакції, оскільки полегшує інтеграцію масштабів та обсягів продуктів і послуг, які фізично неможливо запропонувати у межах одного осередку економічної активності.
- У той же час цифровізація забезпечує дані, на основі яких може відбуватися розвиток та удосконалення фізичних продуктів і послуг, які можна продавати у рамках одиночних транзакцій, напряму клієнтам чи у якості ключового компоненту великої мережі цінностей, суттєво акумулюючи ресурси для гармонізації просторово-економічного розвитку.
- Незалежно від цих двох тенденцій цифровізація полегшує канали комунікації, роблячи можливим нові рівні двоспрямованої взаємодії між стейкхолдерами, що полегшує корегування пропозиції відповідно до індивідуальних потреб.

Цифровий розрив, що постійно зростає, формує передумови для загострення нерівномірності просторово-економічного розвитку у масштабах територіальних утворень різних рівнів. Для переосмислення тенденцій просторово-економічного розвитку з урахуванням впливу цифрових трансформацій та майбутніх контурів глобалізації необхідний комплексний підхід до нових технологій та зміцнення партнерства між ключовими стейкхолдерами просторово-економічного розвитку.

Глобальні виклики трансформації властивостей простору

Рис. 2. Трансформація параметрів системи управління просторовим капіталом під впливом глобальних викликів (побудовано авторами)

Fig. 2. Transformation of spatial capital management system parameters under the influence of global challenges (author's elaboration)

Висновки. Перспективи просторово-економічного розвитку України неминуче пов'язані з протистоянням актуальним викликам, серед яких зовнішні виклики глобального характеру (цифровий та зелений перехід, агломераційний розвиток, екологічні зміни), а також внутрішні виклики, серед яких найбільш актуальними є

міграція населення до великих міст, посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку територій, технологічні та інфраструктурні виклики. За підрахунками Світового банку лише через неефективність управління просторовим капіталом Україна щорічно втрачає 2–3% ВВП.

Ознакою формування нової моделі політики просторово-економічного розвитку є реалізація принципу регіонального саморозвитку, перенос відповідальності за ефективність територіально-господарських утворень та відтворення людського капіталу на місцевий рівень, що дозволяє найбільш повно враховувати інтереси локальних спільнот при координації діяльності центру з регіональними та місцевими органами влади. При цьому новий гео економічний вимір процесів просторового розвитку змінює конфігурацію його інституційної структура і уявлення про пріоритети та засоби взаємодії між внутрішньою та зовнішньою політиками, а відповідно вимагає розробки дієвого механізму управління просторово-економічним розвитком територій.

За таких умов імпульсом до просторово-економічного розвитку регіонів на основі нових центрів генерування конкурентоспроможності повинні стати нові форми просторової організації господарювання, які зарекомендували себе у розвинутих країнах, – кластери. Кластерний підхід, як інструмент просторово-економічного розвитку, здатен комплексно вирішувати завдання реалізації регіональних стратегій, націлених на підвищення конкурентоспроможності регіону та переходу на інноваційну модель регіонального розвитку, підвищення освітнього рівня, розвитку регіональної інфраструктури. Усе це можливе за рахунок того, що кластери дозволяють сформувати мережі коопераційних, партнерських та конкурентних відносин між різномасштабними учасниками. Використовуючи механізми державно-приватного партнерства та бюджетно співфінансування, кластери спроможні мобілізувати приватні ініціативи та ресурси у рамках проектів, недоступних кожному уособлено.

1. Вайл П., Ворнер С. Цифровая трансформация бизнеса: Изменение бизнес-модели для организации нового поколения ; пер. с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Пабlishер, 2019. 252 с.
2. Вернера І. Є. Статистичний щорічник України за 2018 рік. Житомир : ТОВ «БУК-ДРУК», 2019. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf (дата звернення: 27.06.2021)
3. Держава у смартфоні. УкрІнформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/tag-derzava-u-smartfoni> (дата звернення: 27.06.2021)
4. Сторов І. Ю., Грига В. Ю. Порівняльний аналіз індикаторів цифровізації в Україні та інших країнах Східного партнерства ЄС. *Статистика України*. 2019. № 3. С. 56–62. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2019_3_8 (дата звернення: 27.06.2021)
5. Остервальдер А., Пинье І. Построение бизнес-моделей: Настольная книга стратега и новатора ; пер с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Пабlishер, 2012. 288 с.
6. Структура АНО «Цифровая экономика». URL : <https://data-economy.ru/organization> (дата звернення: 27.06.2021)
7. E-Government Development Index. URL : <https://www.statista.com/statistics/421580/egdi-e-government-development-index-ranking/> (дата звернення: 27.06.2021)
8. E-Participation Index. URL : <https://egov.unu.edu/news/news/un-egov-survey-2018.html> (дата звернення: 27.06.2021).
9. Institute for the future. URL : <http://www.iftf.org/home/> (дата звернення: 27.06.2021)
10. KPMG Route to Digital Business Leadership. 2018. URL : <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2017/09/the-route-to-digital-business-leadership.html> (дата звернення: 27.06.2021)
11. OECD. Recommendation of the Council on Digital Government Strategies. Paris: OECD Publishing. 2014. URL : <http://www.oecd.org/gov/digital-government/Recommendation-digital-government-strategies.pdf> (дата звернення: 27.06.2021)
12. Schwab K. The fourth industrial revolution. Geneva : World Economic Forum, 2016. 184 p.
13. The Low Touch Economy is here to stay. URL : <https://www.boardofinnovation.com/low-touch-economy/>. (дата звернення: 27.06.2021)

14. Worldwide Government Indicators. URL : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home> (дата звернення: 27.06.2021).

References

1. Vayl, P., and S.Vorner. *Digital Business Transformation: Changing the Business Model for a Next Generation Organization*, Alpina Publisher, 2019.
2. Vernera, I. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2018*, LLC "BEECH-PRINT", 2019.
3. The state in the smartphone. UkrInform, www.ukrinform.ua/tag-derzava-u-smartfoni. Accessed 28 June 2021.
4. Yegorov, I., and Gryga, V. "Comparative analysis of digitalization indicators in Ukraine and other EU Eastern Partnership countries". *Statistics of Ukraine*, no. 3, 2019, pp. 56–62.
5. Oaterval'der, A., and Pin'e, I. *Building Business Models: The Strategist and Innovator's Handbook*, Alpina Publisher, 2012.
6. The structure of ANO "Digital Economy", data-economy.ru/organization. Accessed 27 June 2021.
7. E-Government Development Index, www.statista.com/statistics/421580/egdi-e-government-development-index-ranking/. Accessed 26 June 2021.
8. E-Participation Index, egov.unu.edu/news/news/un-egov-survey-2018.html. Accessed 28 June 2021.
9. Institute for the future, <http://www.iftf.org/home/>. Accessed 28 June 2021.
10. KPMG Route to Digital Business Leadership. 2018, home.kpmg/xx/en/home/insights/2017/09/the-route-to-digital-business-leadership.html. Accessed 27 June 2021.
11. OECD. *Recommendation of the Council on Digital Government Strategies*. Paris, OECD Publishing, 2014, www.oecd.org/gov/digital-government/Recommendation-digital-government-strategies.pdf. Accessed 26 June 2021.
12. Schwab, K. *The fourth industrial revolution*, World Economic Forum, 2016.
13. The Low Touch Economy is here to stay, www.boardofinnovation.com/low-touch-economy/. Accessed 27 June 2021.
14. Worldwide Government Indicators, info.worldbank.org/governance/wgi/#home. Accessed 26 June 2021.

УДК 336.14:352(477):616-036.21

doi: 10.15330/apred.1.17.143-153

Варцаба В.І.¹, Мулеса Е.В.², Фурик І.І.³

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID – 19

Ужгородський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів і банківської справи,
вул. Університетська, 14, м. Ужгород,
88000, Україна,

¹ тел.: +380505026505,
e-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-8693-8726

² тел.: +380667739455,
e-mail: elina13mulesa@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-3373-0152

³ тел.: +380679007213,
e-mail: ivan.furyk1996@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3808-1657